

Рівень емпатії та образ фізично культурної людини у студенток педагогічних спеціальностей

Безверхня Г.В., Маєвський М.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Професія педагога вимагає особливих людських якостей у яких не має бути місця фальші чи вдаваній співучасті. Лише коли вчитель вміє співпереживати (є емпатом) і бореться за духовність та успішність свого вихованця можна надіятися на щирість зі сторони учня, а отже і на плідну взаємодію та співпрацю. Теорія виховання в педагогіці направлена, не в останню чергу, на створення контакту і довіри між учнем і вчителем. Тоді повноправно можна говорити про гуманістичну парадигму в освіті, адже учень розглядається не як об'єкт навчального та виховного впливів, а як повноцінний суб'єкт навчання.

І.М. Юсупов в емпатійому потенціалі вбачає неабияку значущість для педагогічних професій. Ним експериментально встановлено, що в онтогенезі особистості емпатійний потенціал має схильність як до спонтанної динаміки, так і до довільної регуляції, а його посилення пов'язане із загальним особистісним зростом і формуванням соціального інтелекту. Емпатія виступає системоутворюючим фактором в низці активних структурних якостей педагога та сприяє емоційно-когнітивній і соціальній децентрації майбутнього вчителя. І.М. Юсупов оперує поняттям «емпатійне розуміння», в якому вбачає явище соціально-психологічного походження, що виникає при взаємодії людини з людиною чи з антропоморфізованим об'єктом, як інтегральна взаємодія усвідомленої і підсвідомої інстанцій психіки [10].

З 70-х років ХХ століття у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних педагогів [2] починає з'являтися проблема формування емпатії в учителів та виховання її в учнів, втім, більш широко і предметно вона почала

розроблятися із середини 90-х років ХХ століття. Тоді ж емпатія проголошується однією з найважливіших і професійно значущих особистісних якостей педагога [4, 9, 5, 6, 7, 11].

Х.А. Зайтметов підкреслює, що емпатія може виступати інтегральним показником у прогнозуванні успішності педагогічної взаємодії. Педагогічна ж емпатія, як професійна якість особистості педагога, формується у тісному зв'язку з такими психологічними характеристиками, як рівень розвитку педагогічної спрямованості та комунікативно-організаторських якостей і проявляється в таких властивостях характеру, як товариськість, толерантність, душевна м'якість, чуйність, доброзичливість, інтелігентність і почуття гумору [3].

У підтвердження того, що рівень емпатійного потенціалу особистості педагога є далеким від другорядного, приведемо емпіричне дослідження К. Роджерса, датоване ще 80-ми роками ХХ ст. (при участі 600 вчителів і 10 000 учнів), в якому порівнювалися викладачі, що пройшли навчання із формування високого рівня емпатії, конгруентності і позитивного ставлення до учнів і з тими, хто цього не проходив. У педагогів із сформованим високим рівнем емпатії при роботі із дітьми було виявлено: 1) меншу кількість пропущених учнями днів (шкільних занять) протягом року; 2) збільшення показників за Я-концепцією із наступним зростанням позитивної самоповаги; 3) більш високі академічні успіхи (зокрема, у математиці); 4) менше дисциплінарних проблем; 5) менше актів вандалізму щодо шкільної власності; 6) кращі бали за IQ (Коефіцієнт інтелекту) – сорт К-5; 7). покращення креативності з вересня по травень; 8) більша добровільність і високий рівень мислення [12]. Тож, для педагогів, як і для інших типів професій «людина-людина», розвинений рівень емпатійних якостей є надзвичайно потрібним, адже від цього залежить успішність і людяність вихованців. До того ж у роботі зі студентами педагогічних спеціальностей на емпатії слід робити особливий наголос, адже є

підтвердження [1], що рівень емпатії до дітей від II до IV курсу достовірно знижується.

У ситуації зі станом здоров'я дітей шкільного віку, коли фактично кожен має певні відхилення, які за роки навчання лише погіршуються, всі вчителі мають бути на варті здоров'язбереження, не придивляючись особливо до спеціалізації. Сьогодні вони вже мусять проявляти емпатію до стану здоров'я їхніх учнів, формувати в них ціннісні орієнтації на фізично культурну людину. До того ж, як показує дослідження М.С. Саїнчука, М.М. Саїнчука [8] суспільство потребує тверезого розуміння фізично досконалих людей. Саме від цих кроків в майбутньому і залежатиме становлення повноцінно сформованої людини. Але щоб діяти в напрямку виховання повноцінно здорової людини (як духовної так і тілесної) майбутній педагог сам має бути не обділений емпатійним потенціалом і давати адекватні оцінки фізично культурній особистості. Саме на вирішення цього актуального питання спрямоване дане емпіричне дослідження, яке на практиці досі залишалося без розгляду.

Мета дослідження – встановити рівень емпатії та бачення образу фізично культурної людини у студенток педагогічних спеціальностей.

Методи і організація досліджень: 1) теоретичні (аналіз та узагальнення даних наукової літератури); 2) психолого-соціологічні (методики вивчення емпатії І.М. Юсупова та анкетування). Дослідження проходило в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Респондентами стали 90 студенток другого курсу педагогічних спеціальностей (по 30 дівчат з факультетів дошкільної освіти, філологічного і економічного факультетів).

Результати дослідження та їх обговорення.

Після емпіричного дослідження нами було встановлено наступний загальний рівень полікомунікативної емпатії студенток (табл. 1.).

Таблиця 1.

Загальний рівень полікомунікативної емпатії студенток

Рівень емпатії	Факультет					
	дошкільний		філологічний		економічний	
	n	%	n	%	n	%
дуже високий	0	0	0	0	0	0
високий	4	13,3	0	0	4	13,3
нормальний	19	63,4	26	86,7	19	63,4
низький	7	23,3	4	13,3	7	23,3
дуже низький	0	0	0	0	0	0

Як видно з узагальнених даних таблиці 1, нормальний рівень емпатії є значно переважаючим над іншими рівнями, що свідчить про те, що більшість студенток другого курсу мають по суті середній рівень емпатійності. Так, для студенток дошкільного та економічного факультетів педагогічного вузу цей рівень емпатії є у 63,4%, тоді як для студенток філологічного факультету він складає 86,7%, що значно перевищує результати попередніх двох факультетів. Цей рівень говорить про те, що студентки не є надто чутливими особами, оскільки більшість власних емоцій тримають під контролем. Але, разом з тим, для них не є чужими різні емоційні прояви. У спілкуванні такі люди уважні, намагаються зрозуміти більше, ніж сказано словами, однак, при надмірних виявах почуттів втрачають терпіння.

Втім, на економічному та дошкільному факультетах (чого не виявлено на філологічному факультеті) є студентки із високим рівнем емпатії – в обох випадках по 13,3% таких. Такі люди, оцінюючи події, покладаються більше на власні почуття та інтуїцію, ніж на аналітичні судження, із непідробним інтересом ставляться до людей, чутливі до їхніх проблем, здатні до прощення. Для них притаманним є швидке

налагодження контакту, уникнення конфліктів і пошук компромісів. Як недолік – не завжди старанні у точній і кропіткій роботі.

Також встановлено досить знану кількість студенток із низьким рівнем емпатії, особливо на дошкільному і економічному факультетах (по 23,3%) і незначну кількість на філологічному (13,3%). Характерним для них є схильність уникати емоційних проявів та з пересторогою ставитися до надміру емоційних людей, адже в прийнятті власних рішень керуються раціональними доводами. Перевагу віддають усамітненим заняттям конкретними справами, а не роботі з людьми.

Студенток із дуже високим та дуже низьким рівнем емпатії не виявлено на жодному із факультетів.

За експрес-діагностикою емпатії (табл. 2.), яка включає шість шкал (до батьків, тварин, пристарілих, дітей, героїв, незнайомців), у підсумку (за загальною сумою балів) та окремо за кожною із шкал отримано виключно середній рівень емпатії на усіх факультетах педагогічного вузу.

Таблиця 2.

Експрес-діагностика емпатії (бали)

Шкали емпатії	Факультет								
	дошкільний			філологічний			економічний		
	\bar{x}	m	δ	\bar{x}	m	δ	\bar{x}	m	δ
до батьків	10,77	0,42	2,65	8,23	0,31	1,98	10,2	0,69	3,72
до тварин	7,07	0,40	2,53	7,23	0,44	2,77	7,1	0,63	3,39
до пристарілих	6,07	0,40	2,56	6,27	0,38	2,39	7,07	0,61	3,27
до дітей	7,67	0,47	3,01	7,97	0,36	2,28	8	0,70	3,79
до героїв художніх творів	6,03	0,38	2,42	7,1	0,28	1,77	6,3	0,54	2,91
до незнайомих і малознайомих	8,1	0,41	2,59	9,2	0,43	2,75	8,57	0,55	2,96

людей									
загальна сума балів	45,7	1,73	10,95	46	1,09	6,91	47,2	2,49	13,43

Найбільший бал було відмічено у студенток дошкільного ($10,77 \pm 0,42$) і економічного ($10,2 \pm 0,69$) факультету в шкалі емпатії до батьків, тоді як у студенток філологічного факультету – це емпатія до незнайомих і малознайомих людей ($9,2 \pm 0,43$). Стосовно емпатії до тварин, то вона в усіх досліджуваних студенток в близькому (майже однаковому) бальному діапазоні: дошкільне виховання $7,07 \pm 0,40$; філологи $7,23 \pm 0,44$; економісти $7,1 \pm 0,63$. Емпатія до незнайомих і малознайомих людей друга за балами та значущістю у студенток дошкільного ($8,1 \pm 0,41$) і економічного ($8,57 \pm 0,55$) факультетів, а у філологів на другому місці є емпатія до батьків ($8,23 \pm 0,31$). Найменшу емоційну співучасть (згідно середніх балів) з усієї вибірки набрала шкала емпатії до героїв художніх творів у студенток дошкільного ($6,03 \pm 0,38$) і економічного факультетів ($6,3 \pm 0,54$), а у філологів – шкала емпатії до пристарілих ($6,27 \pm 0,38$). Це свідчить про те, що читаючи художні твори (переглядаючи фільми) чи взаємодіючи із пристарілими, ці люди більшого значення надають діям, зовнішнім проявам поведінки, аніж співпереживанню самого акту взаємодії. Емпатія до пристарілих у студенток дошкільного і економічного факультету склала $6,03 \pm 0,38$ і $6,3 \pm 0,54$ балів відповідно, що також свідчить про мінімальне значення середнього рівня емпатії у проявах турботи про старших людей.

Окремого аналізу потребує емпатія до дітей, яка в педагогічній професії є однією із найважливіших, оскільки саме з цим контингентом і мають працювати майбутні вчителі. Встановлено, що в середньостатистичних балах емпатія до дітей у студенток без особливого пріоритету. Більше того, студентки економічного факультету мають

кращий середній бал ($8,0 \pm 0,70$), аніж їхні колеги із дошкільного ($7,07 \pm 0,40$) та філологічного факультетів ($7,97 \pm 0,36$).

Надалі для з'ясування образу фізично культурної людини у баченні студенток педагогічного вузу, враховуючи характеристику їх емпатійності, зупинимось конкретно на такій шкалі, як емпатія до незнайомих та малознайомих людей, адже студентки найперше виказують власне бачення інших людей. Так, особливої емпатії до незнайомих та малознайомих людей (табл. 3.) у студенток трьох факультетів педагогічного вузу не виявлено. Переважаючим рівнем є нормальний: на дошкільному факультеті таких 80%, на філологічному їх 76,6%, на економічному – 90%.

Таблиця 3.

Шкала емпатії до незнайомих та малознайомих людей

Рівень емпатії	Факультет					
	Дошкільний (n=30)		філологічний (n=30)		економічний (n=30)	
	n	%	n	%	n	%
дуже високий	0	0	2	6,7	1	3,3
високий	1	3,3	3	10	0	0
нормальний	24	80	23	76,6	27	90
низький	3	10	2	6,7	2	6,7
дуже низький	2	6,7	0	0	0	0

Такі результати у шкалі емпатії до незнайомих та малознайомих людей свідчать про те, що студентки досить адекватно сприймають оточуючих їх людей і можуть досить точно відобразити образ фізично культурної людини їхньої соціальної групи.

У рейтингу бачення студентками фізично культурної людини (табл. 4.) дівчата філологічного і економічного факультетів на 1-е місце виводять того, хто займається спортом, а дівчата факультету дошкільного навчання – того, хто дотримується ЗСЖ. Ситуація із 2-м місцем у них навпаки: у

дівчат економічного та філологічного – це людина, що дотримується ЗСЖ, а дошкільного факультету – хто займається спортом. Третє-четверте місце у всіх респонденток педагогічного вузу спільне щодо бачення рис фізично культурної людини – це ті, хто досягли гармонійності фізичного і духовного розвитку (3-є місце) і хто підтримує свій рівень фізичного здоров'я на високому рівні (4-є місце).

Хто самостійно та регулярно займається фізичними вправами в середині рейтингу на факультетах української філології (6-є місце) та на економічному (8-є місце) і у кінці на факультеті дошкільного виховання (10-11 місце). Звідси, фізичне виховання у баченні студенток програє спорту у можливостях сформувати фізично культурну людину.

Фізично культурну людину студентки трьох факультетів не вбачають в тому, хто має вищу фізкультурну освіту (у філологів він на 8-му місці, а на факультеті дошкільного навчання та економіки на останній 10-11-й позиції).

Людина, яка володіє фізичними навичками зрізних видів спорту, у рейтингу фізично культурних на 5-му місці у філологів, на 6-му у економістів та на 9-му на факультеті дошкільного навчання. Володіючи знаннями про вплив фізичних вправ на організм також відсунутий в рейтингу фізично культурних людей, особливо у дівчат економічного факультету – 10-є місце, і трохи кращі рейтинги у дівчат на дошкільному факультеті – 5-є місце і на філологічному 7-є місце.

Найкраще показує наявність емпатійності до фізично культурної людини риса, яка стосується фізичних вад і зусиль спрямованих на їх усунення. Нами з'ясовано, що людей, які мають фізичні вади, але постійно та наполегливо підвищують рівень своїх фізичних можливостей, як фізично культурних повністю відкидають студентки філологічного факультету (ця риса у них на 10-му місці), студентки ж дошкільного і економічного

факультету оцінюють цю рису дещо краще: 6-7-е місце у майбутніх вчителів дошкільного навчання і 7-е місце, відповідно, у економістів.

Таблиця 4.

**Кого на Ваш погляд можна вважати фізично культурною
людиною**

Риси	Факультети								
	дошкільний			Філологічний			економічний		
	Σ	x	ранг	Σ	x	Ранг	Σ	x	ранг
Того, хто займається спортом	116	3,7	2	103	3,4	1	74	2,5	1
Того, хто дотримується здорового способу життя	96	3,2	1	116	3,9	2	127	4,2	2
Того, хто досяг гармонійності фізичного і духовного розвитку	136	4,5	3	136	4,5	3	137	4,6	3-4
Того, хто досяг і підтримує свій рівень фізичного здоров'я на високому рівні	172	5,7	4	146	4,9	4	137	4,6	3-4
Того, хто володіє фізичними навичками у різних видах спорту	217	7,1	9	161	5,4	5	179	5,9	6
Того, хто регулярно займається фізичними вправами самостійно	215	7,2	10-11	170	5,7	6	189	6,3	8
Того, хто має вищу фізкультурну освіту	215	7,2	10-11	205	6,8	8	228	7,6	11
Того, хто має знання про вплив фізичних вправ на організм людини	190	6,3	5	194	6,5	7	227	7,5	10
Того, хто може самостійно скласти індивідуальну програму фізкультурно-оздоровчих занять	199	6,6	8	223	7,4	9	223	7,4	9
Того, хто має фізичні вади, але постійно і наполегливо підвищує рівень своїх фізичних можливостей	195	6,5	6-7	246	8,2	10	180	6,0	7
Того, хто має розвинуті м'язи, володіє силою, спритністю і витривалістю та використовує це у своїх цілях	195	6,5	6-7	262	8,7	11	178	5,9	5

Як бачимо, фізично культурною людиною студентки трьох факультетів вважають того, хто безпосередньо спрямовує власні зусилля

на вдосконалення власно тіла (але при цьому не має фізичних вад), веде здоровий спосіб життя і менше всього вбачають фізично культурних у тих, хто володіє знаннями, певними навичками з видів спорту. Ці результати відображають більшою мірою соціальне бачення фізично культурної особистості, де місце емпатії досить обмежене.

Висновки:

1. Результати порівняльного аналізу особливостей емпатії у студенток різних факультетів педагогічного вузу свідчать про їх загальну емоційну стриманість. Як у загальному, так і окремо за шкалами емпатії, переважаючим рівнем був нормальний, в його діапазон потрапляли від 60% до 90% респондентів. За всіма шкалами емпатії лише в шкалі емпатії до батьків було встановлено, та й то лише на економічному та дошкільному факультеті, у 30% студенток дуже високий та високий рівні. Навіть контингент майбутньої професії – діти – не викликають у студенток надмірної емпатії.
2. Фізично культурною людиною дівчата трьох факультетів вважають тих, хто безпосередньо спрямовує власні зусилля на вдосконалення власно тіла, веде здоровий спосіб життя і менше всього вбачають фізично культурних у тих, хто володіє знаннями, певними навичками з видів спорту.
3. Врахування емпатійності в баченні образу фізично культурної людини показує, що студентки педагогічних спеціальностей не проявляють емпатії до тих рис фізично культурної людини, які того вимагають. Це лише підтверджує емоційну стриманість і виключний раціональний розрахунок, адже їх дані більшою мірою відображають соціальне бачення фізично культурної особистості, де місце емпатії досить обмежене.

Перспективи подальших досліджень полягають у врахуванні емпатійної поведінки в формуванні ціннісних орієнтацій студенток педагогічних спеціальностей на фізично культурну людину.

Література

1. Безверхняя Г.В. Особенности эмпатии студенток педагогических специальностей / Г.В. Безверхняя, В.В. Цыбульская // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2014. – №4 (42). – С. 5-8.
2. Гаврилова Т.П. Эмпатия и её связь с доминирующими потребностями личности // Проблема формирования социогенных потребностей: Тез. докл. Первая всесоюзная конференция. Тбилиси, 1974.
3. Зайтметов Х.А. Развитие эмпатических способностей студентов педагогических специальностей средствами национальной литературы. Автореф. 19.00.07 – педагогическая психология кандидата психологических наук. Москва – 2013. – 28 с.
4. Зеер Э.Ф. Психология личностноориентированного профессионального образования. Екатеринбург, 2000.
5. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М., 2004.
6. Петровский В.А. Психология неадаптивной активности. М., 1992.
7. Роджерс К. Становление личности. Взгляд на психотерапию. М., 2001.
8. Саїнчук М.С. Потреба суспільства в фізично досконалій особистості і бачення її старшокласниками // М.С. Саїнчук, М.М. Саїнчук // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2012. – № 1. – С. 97-100.
9. Юсупов И.М. Вчувствование. Проникновение. Понимание. Казань, 1993.
10. Юсупов И.М. Психология эмпатии (Теоретические и прикладные аспекты): Дис... д-ра. психол. наук. 19.00.01 – Общая психология,

история психологии/ И.М. Юсупов. – С.-Петербург. Гос. Ун-т. – СПб.,1995. – 252 с.

11. Houston D.A. Empathy and the Self: Cognitive and Emotional Influences on the Evaluation of Negative Affect in Others // Journal of Personality and Social Psychology. 1990. Vol. 59. № 5.
12. Rogers, Carl R. Freedom to Learn for the 80s. Columbus, Ohio: Charles E. Merrill Publishing Company, 1983. p.202-203.

Анотація. У статті проаналізовано загальний рівень полікомунікативної емпатії студенток педагогічних спеціальностей і встановлено образ на основі ієрархії рис фізично культурної людини. Показано, що студентки трьох факультетів володіють таким рівнем емпатії, який свідчить про незначну їх емоційну чутливість. Виявлено, що студентки педагогічних спеціальностей у операції із визначення значущості рис фізично культурної людини керуються раціональним розрахунком, що лише підтверджує їх емпатійну стриманість.

Ключові слова: студентки, емпатія, фізично культурна людина, ціннісні орієнтації.

В статье проанализирован общий уровень поликоммуникативной эмпатии студенток педагогических специальностей и установлен образ на основании иерархии особенностей физически культурного человека. Показано, что студентки трех факультетов обладают таким уровнем эмпатии, который свидетельствует о незначительной их эмоциональной чувствительности. Выяснено, что студентки педагогических специальностей в определении значимости черт физически культурного человека руководствуются рациональным расчетом, что только подтверждает их эмпатийную сдержанность.

Ключевые слова: студентки, эмпатия, физически культурный человек, ценностные ориентации.

The overall level of poly communications by pedagogical students empathy was analyzed in article and on the basis of features of physical cultural man was set his image. It is shown that students on the three faculties have a level of empathy, which suggests their little emotional sensitivity. Found that students of pedagogical specialties in determining the significant traits of

physically cultural man are guided rational calculation that only confirms restraint of their empathy.

Keywords: student, empathy, physical cultural man, value orientations.

Безверхня Галина Василівна – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент – 097-26-345-843

Маєвський Микола Іванович – здобувач – 096-771-42-60

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
(20300, Черкаська обл., м.Умань, вул.. Садова, 28)